Arne Johan Nærøy
Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger

Håkon Glørstad (red.):
**The Early Settlement of Northern Europe,
Volumes 1–3**

Equinox Publishing Ltd, Sheffield

- Volume One: *Ecology of Early Settlement in Northern Europe: Conditions for Subsistence and Survival*. Redigert av Per Persson, Felix Riede, Birgitte Skar, Heidi Mjelva Breivik og Leif Jonsson.
2018, 466 sider, ISBN 978-1-78179-515-6
- Volume Two: *Technology of Early Settlement in Northern Europe: Transmission of Knowledge and Culture*. Redigert av Kjel Knutsson, Helena Knutsson, Jan Apel og Håkon Glørstad.
2018, 309 sider, ISBN 978-1-78179-516-3
- Volume Three: *Early Economy and Settlement in Northern Europe: Pioneering, Resource Use, Coping with Change*. Redigert av Hans Peter Blankholm.
2018, 397 sider, ISBN 978-1-78179-517-0

The Early Settlement of Northern Europe, Volumes 1–3 har som mål å oppsummere forskning på koloniseringen av Nord-Europa etter siste istid. De 41 artiklene fordelt på tre bind dekker perioden fra seinpaleolitikum til slutten av eldre steinalder. Hovedtema er «pionerbosetning» med forutsetningene for og hendelsesforløpet til den tidligste bosetning i Nord-Europa da nye landområder ble tatt i bruk etter isavsmeltingen. Trebindsverket har sitt opphav i forskningsprosjekter i de nordiske landene. Norges forskningsråds programsatsing *Forskning i felleskap* har vært hovedkilde for finansieringen.

Bøkene representerer et omfattende arbeid. Hele 61 forfattere fra 24 universitetsmuseer, tre forvaltningsinstitusjoner samt syv enkeltforskere fra ni land har vært involvert. Det er grunn til å berømme innsatsen til nettverket samt prosjektledere og redaktører som har samordnet dette. Bøkene vil på grunn av kvaliteten i materialepresentasjonene, analysene og sammenfatningene være et referanseverk også tilgjengelig for et internasjonalt forskerkollegium siden de er skrevet på engelsk. Bøkene er en samling vitenskapelige artikler som

retter seg mot det vitenskapelige kollegiet. De er ikke skrevet som populærvitenskapelige tekster. Er de likevel lesbare for den interesserte almenhet? Det varierer i stor grad fra artikler som er godt lesbare oversiktsartikler, til krevende artikler både når det gjelder struktur og innhold, krav til forhåndskunnskap om funnene samt anvendte metoder og teorier. De er samtidig grunnlag for ny populærvitenskapelig formidling som vil være viktig for status og legitimering av arkeologisk virksomhet.

Ecology of Early Settlement in Northern Europe: Conditions for Subsistence and Survival inneholder 17 artikler som dekker Nord-Europa fra Skottland med Orknøyene i vest til Sør-Skandinavia med Gotland i øst samt en artikkel om det nordeuropeiske kontinentet. Sein-glacial og tidlig holocen var perioder med voldsomme endringer i natur og ressursforhold i Nord-Europa. De fant sted over en kort periode da isbreen fra siste istid smeltet. Det betød store utfordringer, men kanskje også store muligheter for menneskene som bebodde det nordeuropeiske kontinentet og etterhvert den skandinaviske halvøy. Mennesket har alltid vært avhengig av naturen, men hvordan vi har skapt et levesett, har ikke bare vært styrt av naturen, men også av det sosiale, kulturelle og teknologiske mennesket. Dyptpløyende kunnskap om ressurser og naturmiljø er nødvendig for tolkninger av samspillet mellom natur og menneske. Utvidelsen av kunnskapsrommet mellom naturressurser og menneskets sosiale, kulturelle og ervervsmessige adferd er vesentlig i boken. Dette understrekes i den innledende og sammenfattende artikkelen (Skar og Breivik), som diskuterer hvordan tverrvitenskapelig forskning gir grunnlag for å forstå jeger-sanker-fiskernes mestring av dette landskapet.

Artiklene i dette og de øvrige bindene avspeiler dreiningen i forståelsen av det seinpaleolittiske og tidligmesolittiske samfunnet fra tidlige teorier om jegere som «fulgte etter reinen» nordover, til et utforskende jeger-sanker-fisker-folk der pattedyr, fisk og sjøfugl har vært vesentlige for erverv og bosetning. Endringen i forståelsen har vært en trend over lang tid, og dokumenteres gjennom datamateriale, metodeutvikling og teoretiske diskusjoner. Bindet er sammensatt av artikler med analyser av både osteologisk massemateriale (Boethius) og unike funn av sel (Rosvold og Breivik). Bokens store geografiske spenn gir en tematisk bredde både om status for vår kunnskap om naturmiljø og fauna (Jonsson) og teorier og modeller for hvordan mennesket med sin kultur, sosiale adferd og kunnskap har utnyttet mulighetene landskapet og ressursene har gitt for bosetning og mobilitet (Schmitt). Flere av artiklene dokumenterer det unike trekket som er felles for Nord-Europa – den lange kyststripen med havområder – og hvordan dette topografiske og økologiske rommet har påvirket og skapt muligheter for menneskets bosetning og bevegelser gjennom tusener av år (Schmitt; Mansrud og Persson; Persson).

En viktig faktor for jeger-sanker-fiskernes mulighet til å vandre nordover langs den skandinaviske kysten var samspillet mellom de enorme vannmengdene fra avsmeltingen og vannmassenes møte med salt havvann styrt av havstrømmer, som sammen med topografiske endringer av strandlinjer skapte næringsrike ressurssoner for bosetning. Den svenske vestkysten (Schmitt) og nordvestkysten i Norge (Skar og Breivik) var slike kystområder. Jeger-sanker-fiskernes bruk av marine ressursmiljøer diskuteres på grunnlag av bosetningsfunn i Sverige (Hallgren; Pettersson og Wikell; Apel og Storå; Boethius; Nilsson, Sjöström og Persson). Videre dekkes kysten rundt Nordsjøen av artikler om norsk kystbosetning (Svendsen; Rosvold og Breivik), en mesolittisk lokalitet på Hebridene (Wicks og Mithen) og landskapsutvikling på Orknøyene (Wickham-Jones, R. Bates, S. Dawson, A. Dawson og M. Bates). Transformasjonen av seinpaleolittiske jegere til marine fangstfolk diskuteres ut

fra seljakt i de europeiske elvene (Cziesla). I to artikler (Mjærum; Persson) diskuteres ressursene og bosetningen i det norske innlandet da nye landområder ble tatt i bruk, og der elgen er i fokus.

Technology of Early Settlement in Northern Europe: Transmission of Knowledge and Culture inneholder 11 artikler som dekker Skandinavia og områdene øst for Østersjøen fra Finland til Polen. De er skrevet av forskere i nettverket NBTN – *Nordic Blade Technology Network* og er i innledningen beskrevet som *the first attempt to give a complete overview of the earliest settlement of North West Europe from a systematic methodological and epistemological platform* (Apel, Glørstad, H. Knutsson og K. Knutsson, side 1). Artiklene inneholder teoretiske diskusjoner både i et faghistorisk, vitenskapsteoretisk perspektiv og som grunnlag for analysene. Analysene foregår innenfor den kontinentaleuropeiske og skandinaviske utviklede *chaîne opératoire*-metoden. Det er denne metodologiske plattform som gir grunnlag for en enhetlig tilnærming og utforming av analysene og diskusjonene av materialet over dette store geografiske området, og skaper et vellykket felles prosjekt. Forfatterne ser på læring og overføring av kunnskap om teknologi og teknologiske prosesser som viktige sosiale mekanismer i konstitueringen av jeger-sanker-samfunnet. På grunnlag av en av forskernes tidligere arbeider om teknologi (Sørensen) er det utarbeidet en ny metodikk og teknologisk rettet klassifikasjon av littisk materiale. Det gir grunnlag for å forstå littisk teknologi og analysere littisk massemateriale på en annen måte enn morfologisk klassifikasjon som relaterer seg til utformingen av gjenstandstyper. Forståelsen dette gir av teknologiske prosesser og teknikker anvendt ved littisk reduksjon er et godt redskap for sammenligning av funn fra forskjellige områder. Den teknologiske innretningen har sammen med akselererende økning av funn, særlig gjennom forvaltningsinitierte utgravninger, gitt ny forståelse av teknologiske, sosiale, kulturelle og ervervsmessige prosesser. Bindet illustrerer viktigheten av å analysere et stort område og i et langt tidsperspektiv for å forstå slike prosesser lokalt og regionalt. Forskerne har gjennom denne boken og andre publikasjoner vitalisert og fornyet mesolitikum-forskningen i Nord-Europa.

Artiklene diskuterer både den vestlige innvandringen fra kontinentet over Sverige og langs norskekysten med utgangspunkt i det seinpaleolittiske Ahrensburg-komplekset og inn i den preboreale perioden (Berg-Hansen) samt den østlige fra Øst-Europa over Finland og inn i nordlige deler av Norge og Sverige (Manninen, Hertell, Pesonen og Talavaara). Flekke-teknologien i Polen beskrives på bakgrunn av sammenføyningsstudier av funn fra den seinpaleolittiske Swiderian-kulturen, som er samtidig med Ahrensburg-kulturen i Nordvest-Europa (Gruzd). Overgangen fra tidligmesolitikum (TM) til mellommesolitikum (MM) defineres i Norge ved at flekkeproduksjon fra koniske kjerner ved bruk av pressteknikk tas i bruk. Den har sitt opphav i Nordvest-Russland. De tidligste dateringene er fra det nordlige Finland, Sverige og Norge, og teknologien spres videre sørover (Damlien, Kjällquist og K. Knutsson). Både innvandring og kunnskapsoverføring mellom befolkningsgrupper har vært brukt som forklaring på spredning av teknologien. I de indre landområdene i Sverige og Norge representerer den spor etter den første bosetningen. I Sverige har elvene vært sentrale for spredningen av teknologien sørover, og det har ført til regionale variasjoner (Guinard). En analyse av lokaliteter i Danmark og den sørlige del av Sverige illustrerer også regionale variasjoner i den teknologiske tradisjonen som tyder på ulike befolkningsgrupper (Sørensen). Variasjonen i pressflekke-teknologi på Østersjøkysten viser at råmaterialet har innvirkning på valget av teknologi (Adamczyk).

I tillegg til flekketeknologi er andre redskapstyper analysert. Flint- og bergartsøksker er viktige kronologiske og kulturelle markører. En *chaîne opératoire*-analyse av avslag påviser en til nå ukjent og kontinuerlig bruk av flintøkser i Norge fra TM og inn i MM tilsvarende den på den svenske vestkysten (Eymundson, Fossum, Koxvold, Mansrud og Mjærum). Redskaper av bein sammenfaller med konisk pressflekkeknakk både når det gjelder opphav i østlige områder og spredning vestover. En analyse av beinredskaper og produksjonsavfall fra boplassen Norje Sunnansund i Sverige tolkes som introduksjon av en østlig beinteknologi i Maglemose-kulturen (David og Kjällquist).

Early Economy and Settlement in Northern Europe: Pioneering, Resource Use, Coping with Change inneholder 13 artikler som dekker landsdelene i Norge samt Nord-Skandinavia med Finland og Sverige. Artiklene er i stor grad basert på forvaltningsundersøkelser som gir ny kunnskap ved at nye områder dekkes gjennom funn, og tomrom i kronologien blir fylt. Forfatterne gir grundig oppdaterte oversikter over forskningsstatus og detaljanalyser, som innledningsvis oppsummeres og settes i en forskningshistorisk ramme (Blankholm). Boken er organisert geografisk, med nordnorsk materiale som inkluderer registrering av et stort antall nye lokaliteter, en grundig oppdatert forskningsstatus og undersøkelser med fokus på mesolittiske hus (Blankholm; Kleppe; Gjerde og Skandfer). I diskusjonen av de nordlige områdene i Sverige og Finland står innvandringsspørsmålet med koblingene mot russiske funn samt endringer og tilpasninger i teknologi i fokus (Østlund; Rankama og Kankaapää). En oppdatert forskningsstatus med nye undersøkelser fra Midt-Norge har fokus på boliger, bosetning og redskapstradisjon (Breivik og Bjerck), og det gis en tilsvarende oppdatert oversikt med boplasspresentasjoner, bosetningsutvikling og detaljanalyser av boplasser for Vestlandet (Åstveit) og Sør-Vestlandet (Bang-Andersen; Dugstad). For Østlandet diskuteres relasjonen mellom kyst og innland, der særlig alderen på innlandsbosetningen skyves bakover i tid og innlandet sees som et eget bosetningsområde, samt en detaljanalyse av en nylig undersøkt TM-boplass på kysten (Damlien og Solheim; Nyland). En artikkel diskuterer fellestrekk og betydningen av de mange mesolittiske boligene som er påvist de senere årene (Fretheim, Bjerck, Breivik og Zangrando).

En viktig faktor for den nye forskningen i tillegg til de som er nevnt, har vært endring i utgravningsmetodene for å forstå boplassenes romlige organisering og påvise boliger. Det har resultert i et unikt kildemateriale. Boplassanalysene i dette bindet og i andre rapporter og artikler viser at kunnskapen om TM-boplasser er blitt vesentlig bedre, med svært detaljert forståelse av bosetning og aktivitet. Er likevel våre tolkninger i nærheten av å være «sjablongmessige» i betydningen av at tolkningene har fastnet i et mønster eller en dominerende tolkning? Analysene er gjort innenfor en metodikk og et begrepssett fra prosessuell arkeologi der blant annet begrep som aktivitetsområde er førende for analyse og tolkning. Lokalitetene blir basisboplasser eller spor av spesialaktivitet, de har ett eller flere aktivitetsområder, og de inngår i et nettverk av boplasser i et mobilt jeger-sanker-samfunn. Kvaliteten til materialet representerer i denne sammenheng et stort kunnskapspotensial når det gjelder å øke vår kunnskap om hverdagslige hendelser på et detaljnivå, både ved bruk av kjent metodikk (sammenføring av gjenstander, distribusjons- og bruksskadeanalyse, naturvitenskapelig metodebruk), men like mye ved utvikling av den teoretiske tolkningsrammen. Den største utfordringen vi står overfor, er kanskje å utvikle vår tolkningsramme for å forstå hva boplassene betyr funksjonelt, sosialt, kulturelt og ideologisk.

Artiklene i de tre bindene avspeiler variasjonen i kvaliteten til datamaterialet i forhold til omfang av undersøkelser og funn. Enkelte regioner er godt belagt med data, mens andre mangler undersøkelser. Artiklene avspeiler også det grundige og omfattende arbeid forfatterne har lagt ned, med mange års datainnsamling, systematisk metodisk utvikling og bearbeiding samt analyse av det vitenskapelige materialet basert på teoretiske refleksjoner. Slik sett har de strategiske satsingene til museene både skapt ny kunnskap og gitt rom for videre kunnskapsutvikling. Antologiene er en ny, solid plattform for videre kunnskapsutvikling om denne fascinerende perioden i vår felles forhistorie.